

[0865][Besprek] P. Boersma, P. Hemminga en G. Jensma (red.), *Philologia Frisica anno 2005. Lêzingen fan it santjinde Frysk Filologekongres 14, 15 en 16 desimber 2005*. Ljouwert/Leeuwarden (2007), Fryske Akademy, 277 siden. ISBN 978-90-6171-998-4. ISSN 1381-4311.

De santjinde edysje fan it Frysk Filologekongres, anno 2005, hat as wenst syn delslach fûn yn in *Philologia Frisica*-bondel. Lykas ferline kear is de bondel yn fakgebieten opsplist: Taalkunde, Letterkunde (mei as tema: kanonfoarming yn minderheidstalen), Leksikografy en Underwiis. Hjirnei wurde alle artikels koart besprutsen. Oan de ein folgje in pear wurden oer de opset fan de bondel en it Frysk filologekongres.

Yn it earste fan de fiif Taalkunde-artikels wurdt troch Gooskens en Van Bezooijen ferslach dien fan ûndersyk nei de fragen: hoe goed begripe Nederlânsk en Afrikaansk taligen it skreaune Frysk, en: kinne ferskillen yn tekstbegryp ferklearre wurde út ferskillen yn linguistyske relaasjes tusken Nederlânsk en Frysk en tusken Afrikaansk en Frysk? Ik kin koart wêze oer de útkomsten: Afrikaansktaligen begripe it skreaune Frysk minder goed as Nederlânsktaligen. Dat komt fansels om't it Afrikaansk foar in wichtich part ôflaat is fan it Nederlânsk en eins allinne fia it Nederlânsk ek mar wat mei it Frysk út te stean hat, sa't yn de koarte tredde paragraaf ek al útlein wurdt. It hat wat fan freegjen nei de bekende wei, en neffens my is dan ek in folle nijsgjirriger (njonken)rispinge fan harren ûndersyk te finen op s. 18: by in test wêrby't losse wurden op it goede lege plak yn in kar-út fan konteksten werompleatst wurde moatte (de saneamde cloze-test), hienen de Súd-Afrikaanske learlingen folle mear muoite om dat yn harren memmetaal goed út te fieren as de Fryske en Nederlânske learlingen. Hoe kin dat?

Aardiger en foar de frisyk relevanter fyn ik it twadde artikel, fan Ben Hermans, dêr't ien fan de stokhynders fan de Fryske fonology, de opgeande twilûden, yn it bysûnder yn it ljocht fan Fryske brekking, yn op it aljemint brocht wurdt. Hermans behannelet twa fragen: 1) binne opgeande twilûden in sekwinsje fan in glider en in lûd of foarmje se in inkeld, kompleks lûd? en 2): hoe kin de Fryske brekking ûntstean? De titel fan it stik 'Friese stijgende diftongen vormen een complex segment', is koart gearfette syn antwurd op de fragen. Hermans hat yn haadsaak twa arguminten foar dat andert: yn it foarste plak jout er in nije ynterpretaasje fan de oanpak fan Booij, dy't stelt dat segminten dy't yn ien en deselde konstituïnt sitte, mear ynteraksje mei-inoar oangean as segminten dy't yn ferskillende konstituïnten sitte. It feit dat de ûnderdielen fan opgeande twilûden sterke ynteraksje oangean, wylst der gjin ynteraksje is mei in foarôfgeand bylûd, betsjut dat de ûnderdielen fan in opgeand twilûd yn deselde konstituïnt sitte, de nucleus: se foarmje dus in kompleks segmint, mei twa klinkers yn ien posysje. In oar argumint foar dy analyse is dat it moai past yn de brekkingsanalyse fan Van der Meer. Spitigernôch hat Hermans wat sloarderich west by it opskriuwen: der steane tefolle steurende tik- en transkripsjeflaters yn, dêr't ik in pear fan neam: s. 33: [slyrkjə] > [slYrkjə]; s. 48:

‘kjelt’ > ‘kjeld’ en ‘koud’ > ‘kou’; s. 49: Zantema (1997) > (1992); s. 49: sprjuw > spriuw; s. 49: [drjywe] > [drjywə]).

It tredde stik is fan Jarich Hoekstra, dy’t sjen litte wol wat it frijwat komplekse Noardfryske dialektelânskip oan aardige grammatikale en dialektologyske fragen en problemen opsmite kin. As kasus brûkt Hoekstra it freegjend foarnamwurd ‘wa’. Nei it oereidzjen fan de notiidske Noardfryske dialektsitewaasje en de ûntjou-wings dy’t ta dy ferdieling laat ha, leit Hoekstra yn de bewende heldere styl út dat der yn Noard-Fryslân yn de grûn twa foarmen njonkeninoar bestean foar it selsstannich freegjend foarnamwurd ‘wa’: WA-foarmen (Fêstewâlnoardfrysk) en HOK-foarmen (Eilânnoardfrysk), korrespondearjend dus mei ús freegjende foarnamwurden *wa* en *hok*. Dêrmei krypt it Noardfrysk der aardich út yn it Germaanske taallânskip, wêryn’t ommers de earste foarm foar selsstannich en de twadde foar eigenskiplik brûkte freegjende foarnamwurden reservearre is. Mar ek yn it Noardfrysk binne de WA-foarmen oarspronklik foar selsstannich gebrûk, dat de fraach is hoe’t dy HOK-foarmen opkomme koenen. Mei troch de yntroduksje fan it begryp ‘grammatikaal fjild’ (de grammatikale wjergader fan it semantysk fjild) yllustrearret Hoekstra hoe’t ûnder druk fan it Leechdútsk en mei grammatikale oanpassing de âlde Eilânnoardfryske WA-foarmen fan de nije HOK-foarmen út it stee wrotten wurde koenen. It no útstoarne, mar ea tige promininte Strânfrysk (it Frysk fan it eilân Strand, dat der yn de 17^e ieu foar in grut part ûnderstrûpte en dêrfandinne ûntfryske rekke is) hat dêrby as stapstien fungearre. Yn Hoekstra syn moaie stik wurde meardere dissiplines byinoar brocht en krekt dy miks smyt heldere antwurden op.

Dan mei Eric Hoekstra útlizze hoe’t it sit mei *fan* as markearder fan de direkte rede. Nei it earste haadstik, dêr’t it hoe en het fan wat no krekt de status fan ‘ik’ en ‘do’ yn de direkte rede en yndirekte rede is, yn bepraat wurde, lit Hoekstra sjen hoe’t *fan* yn it earstoan allinne koarte uterinkjes en ellipsen (sinnen sûnder persoansfoarm) ynlate, mar yn de rin fan de tweintichste ieu ek folsleine sinnen. Fierder lit Hoekstra sjen dat direkte reden haden binne, en dat harren slachte neutraal is. Hoekstra ûnderstreket dat de direkte rede in kategory is fan de ‘petearsyntaksis’.

Pyt Kramer giet yn syn bydrage nei hoe’t it yn it Sealtersk sit mei it troch Meijering yn 1980 foar it Westerlauwersk Frysk besprutsen fenomeen fan de d(e)-deleesje yn doetiidsútgingen en ôfslutende mulwurden fan *-je*-tiidwurden. Kramer hâldt út dat benammen haplology en klam it foarkommen fan sokke deleesje ferklearje kinne. It stik snijt in nijsgjirrich ûnderwerp oan, en der wurde in soad relevante gegevens oanlevere (it Sealtersk wurdt oars net glossearre – lestich foar wa’t it Sealtersk wat minder machtich is). Dat klam en haplology in soad gefallen fan deleesje ferklearje kinne, dat wol my wol oan, mar dochs soe der mear omtinken jûn wurde kinne oan âldere gegevens en benammen ek oan de fonology fan de tiidwurdsfoarmen sels. Kramer neamt as gefallen dy’t minder faak deleesje sjen litte tiidwurden mei in stam op l, r, n en w: soks freget om in ferklearring, mar om’t er him fierhinne konsintrearret op ien tiidwurd (*moakje* ‘meitsje’), krije dy foarmen net de oandacht dy’t se fertsjinje, wylst se miskien wol de doar iepensette kinne nei

oare mooglike ferklearrings fan it fenomeen. Kramer syn behanneling fan it ûnderwerp mist noch de djipgong dy't it eins al fertsjinnet.

It folgjende artikel is de earste fan trije dy't de ôfdieling Letterkunde útmeitsje. Yn dy ôfdieling wurdt spesifyk op it langer rûnom populêre ûnderwerp 'kanonfoarming' yngien, hjir yn it ramt fan minderheidstalen. Ernst Bruinsma giet op essayistyske styl yn de pleit foar it bestudearjen fan de Fryske literatuer yn it ljocht fan it Nederlânske literêre systeem. It is dêrmei net in ferslach fan wittenskiplik ûndersyk en yn dizze bondel dus eins wat in nuvere ein yn it bit. Oan de hân fan de opgong fan de Fryske dichter Tsjêbbe Hettinga yllustrearret Bruinsma syn stelling dat 'literaire kwaliteit (...) een tijdelijke waardebeoordeling (is), die min of meer op grond van in een bepaalde gemeenschap van taalgebruikers reeks dominante literatuuropvattingen tot stand komt' (sic). Tafal en misferstân spylje dêr in beskate rol by. It foarbyld is treffend en de útwurking moai, al binne guon persoanlike opmerkinkjes ('de lijtjes zijn kort, de lontjes trouwens ook', 'zelfs Friezen halen nog wel eens een academische graad') steurend – mar hawar, soks mei yn in essay. Hoe dan ek makket Bruinsma mei syn stik dúdlik dat it Fryske literêre systeem sa njonkelytsen de doarren nei it Nederlânske iepensmiten hat, en dat soks fruchtber en nijsgjirrich is.

In deeglik artikel is it stik fan Joke Corporaal oer kanonfoarming yn de tiid (en de hannen) fan Anne Wadman. Wadman publisearre yn opdracht fan it regear yn 1949 *Frieslands Dichters*, in blomlêzing fan wat neffens syn eigen smaak it bêste fan de Fryske poëzy wie. Corporaal lit sjen dat by de kar fan Wadman as dejinge dy't de redaksje fiere moast, dy syn literêre kontakten net swak byspile ha en dat ek syn posysje yn it Fryske en Nederlânske literêre fjild fan ynfloed west ha moat. Hy sil lang om let de opdracht (dêr't er, sa sei er letter sels, eins ek Douwe Tamminga yn behelje moatten hie) ek allinne foar himsels holden ha út jildneed en earsucht. Fan de oare fraach dy't Corporaal stelt – hoe kaam Wadman ta syn seleksje – konkludearret hja: 'Men mag vermoeden dat het verschil tussen Wadmans selectie en de selectie die men op basis van zijn literaturopvatting mag verwachten verklaard kan worden door de relaties tussen hem en de dichters afzonderlijk in kaart te brengen.' Dat is oars al wat beskieden gearfette, benammen sjoen it feit dat Corporaal yn paragraaf 3 sels harres al ta sok yn kaart bringen dien hat. Sa biedt Corporaal foar de oanwêzigens yn it florilegium fan Jelle Brouwer en André Roelof Schouten en guon dichters út de tradysje fan *Forum* en *Podium*, likegoed as foar de ôfwêzigens fan immen as Jan Piebenga, oannimlike ferklearrings út de relasjonale sfear. It binne moaie ynkykjes yn it literêre wrâldsje fan koart nei de oarloch wurden, en it is te hoopjen dat Corporaal ek dy oare relaasjes tusken Wadman en syn fakbrúorren nochris neirinne sil – of dat dy bleatlein wurde yn Corporaal har biografy fan Wadman, dy't op kommandewei is.

De tredde bydrage oer kanonfoarming yn minderheidstalen is fan Henk Nijkeuter, dy't de Drintske sitewaasje besprekt. Hy laat it oersjoch yn mei syn literatuerdefinysje: 'Vooraf merk ik op dat Drentse literatuur in mijn zienswijze niet uitsluitend bestaat uit alle Drentstalige teksten (...) Ik reken met andere woorden ook Nederlandstalige pennenvruchten van Drenten met een duidelijk Drents

thema tot de Drentse literatuur. Zelfs werken die wel duidelijk de geest van de regio ademen, maar die niet door geboren Drenten geschreven zijn, in mijn definitie onderdeel van de Drentse literatuur (sic). Daarmee wordt bijvoorbeeld ook voorkomen dat alle Nederlands schrijvende Drenten, nadat ze nauwelijks door de literatuurgeschiedschrijving zijn opgemerkt, buiten de Drentse boot vallen'. Nijkeuter docht dus benammen war om fral neat bûten te sluten, en dêrby docht literêre kwaliteit der kenlik net bot ta. Soks stiet diametraal foar kanonfoarming oer, soe ik sizze. It stik hie mei it each op it sintrale tema relevânsje krije kind troch de Drintske sitewaasje yn it ljocht fan minderheidstalen te problematisearjen, bygelyks troch fragen te stellen as: yn hoefier is de taal fan skriuwen beskiedend by it definiearjen fan it eigen literêr systeem? Wat oare kritearia kin men datoangeande oanlizze? Hoefolle moat der yn in taal skreaun wêze om mei doel in seleksje op kwaliteit meitsje te kinnen? Nijkeuter jout no net mear as in foech literatuerskiednis fan it Drintsk: op himsels hiel ynformatyf, mar net botte relevant foar it tema of foar de frisistyk.

Efkes in sydstapke: it foel my op oan de seksje Letterkunde dat hieltiten de relaasje tusken de eigen minderheidstaal en de dêroan keppele dominante taal tematisearre wurdt. Soe it net ek fertuten dwaan kinne om krekt ris te ûndersykjen hoe't literêre systemen fan minderheidstalen ûnderinoar parallellen en ferskillen sjen litte, ek wat har ferhâlding ta de dominante taal oangiet?

De tredde ôfdieling befettet fjouwer bydragen op it stik fan Leksikografy. Frits van der Kuip siket yn in aardich stik (dat eins net safolle mei leksikografy út te stean hat, mar hawar) om rehabilitaasje fan Paulus 'Liger' Scheltema. Dy bynamme hat Scheltema krigen om't fan in soad fan it troch him sammele (sprek)taal-materiaal sein wurdt dat er it sels optocht hawwe soe. Dy reputaasje hat Scheltema mei krigen om't er it saneamde Achlumer Terskrjocht fan 1559 lansearre hat, in sa-beare-Aldfryske falsifikaasje, dy't it likegoed Von Richthofen syn midsieusk-Fryske rjochtskanon *Friesische Rechtsquellen* út 1840 helle hat. Van der Kuip lit sjen dat Scheltema net altiten foar fantast útmakke hoecht te wurden, dat der ek guod ferifiearre wurde kin dêr't oant no ta fan útholden waard dat it om optinksels gie. Mar dat hat benammen ek te krijen mei de wize dêr't Scheltema syn materiaal op presintearre: sûnder boarneferwizings. Dêrmei is it noch net fuortdaalk ta weismiten keard, sa Van der Kuip. Mei rjocht en reden stelt Van der Kuip de fraach dat, as Scheltema 'taaleigen optekene hat dat net yn skriftlike boarnen werom te finen is, dat faaks allinne yn de folksmûle bestie, hoe wol men dan eins de eask fan kontrolearderheid stelle? (...) Alle sprekwurden en útdrukkingen op de wrâld binne (...) ienris troch ien yntrodusearre, of ienris skriftlik fêstlein (...).'

Nils Århammar wiist der yn syn Dútsktalige bydrage op dat der yn de frisistyk sûnt in skoftke foar it earst systematysk ûndersyk op it stik fan de fraseology plakfynt. Sok ûndersyk, dat ynearsten allinne noch troch Århammar sels útfierd wurdt, is út leksikologysk perspektyf wichtich, om't losse wurden yn beskate sinsferbannen in nije semantyske lading krije kinne. Boppedat is it tige de muoite en besjoch hokfoar parallellen der op it stik fan fraseology oer de taalgrinzen hinne te fi-

nen binne. Århammar jout in oersjoch fan wat hy yn de ôfrûne tiid datoangeande út de wei set hat, benammen op it mêd fan it Noardfrysk. Hy behannelet ek de leksikografyske represintaasje fan fraseologysk materiaal yn de Fryske wurdboeken. Benammen yn it WFT is al in soad fraseologysk materiaal ferarbeide, mar systematysk ûndersyk dêrnei soe fertuten dwaan kinne en grif noch aardich mear opsmite. Yn de taheakken folgje in handige bibliografy oangeande fraseology en twa taheakken mei dêryn moaie samlingen fraseologysk materiaal: 11 siden Hilgelanner útdrukkings op it stik fan skipfeart, fiskerij en fûgeljacht en 4 siden útdrukkings ‘sa lilc as in ...’, út ferskate Germaanske talen ta fergelykjen byinoar brocht. Prachtich guod foar eltse leafhawwer fan leksikology, en hooplik is Århammar aansen net mear de iennige frisist dy’t him om fraseology bekroadet.

In wat my oangiet foar de leksikografy fan it Frysk urgint stik is de bydrage fan Fons Moerdijk, leksikograaf by it INL, dy’t it hoe en het fan elektroanyske, spesifyk online-leksikografy behannelet. Yn it gefal fan it Frysk is der hjoed de dei eins allinne de handige CD-ROM by it nagelnije Frysk Hânwurdboek en de oan it Frysk-Nederlânsk wurdboek fan 1984 ûntliende leksikografyske ynformaasje yn de Taaldatabank Midfrysk fan de Fryske Akademy. De frisistyk bliuwt dêrmei slim benefter by de oanswettende talen. Dochs soe it goed wêze om struktureel oer online-leksikografy en yn it ferlingde dêrfan ek oer de leksikografyske ‘Vernetzung’ fan it Frysk nei te tinken, benammen yn it oankommende post-WFT-tiidrek. De winsk ta meidwaan fan de frisistyk oan de ynternasjonale online-leksikografy koe de lêste jierren al faak heard wurde – op it 18e Filologekongres yn desimber 2008 noch by Anne Dykstra en Tanneke Schoonheim. Yn dit artikel jout Moerdijk in foech blauprint ta it teoretysk-leksikografysk en praktysk-technysk neitinken oer hoe’t de online-leksikografy fan it Frysk ynrjochte wurde kin, en dat docht er op oansteklike en saakkundige wize. It model dat se sels op it INL yn Leien brûke foar it nije Algemeen Nederlands Woordenboek is, sa Moerdijk, in ‘dagelykse bron van lexicografische vreugde’. No sa!

De niisneamde Tanneke Schoonheim slút de ôfdieling Leksikografy ôf mei in bydrage oer it Oudnederlands Woordenboek, ek in projekt fan it INL. En ek dat is (ynearsten) in online-wurdboek, mar oars as Moerdijk giet Schoonheim net yn op de technyske en prinsipiële saken fan online-leksikografy, mar mear op de eigenaardichheden fan it rekonstruearjen fan it Aldnederlânsk leksikon. Benammen it takennen fan in beskaat wurd oan it Aldnederlânsk (oant 1200) of oan in oanbuorjende taal (Aldfrysk, Aldheechdútsk, Aldsaksysk) smyt it nedige oan tûkelteammen op. Ek de boarnen fan it Aldnederlânsk, dy’t net al te rij streame, wurde yngeand taljochte. It hie aardich west as Schoonheim de ferliking mei de mooglikheden ta it byinoar swyljen fan de âldste Fryske resten lutsen hie: de metoaden dêrta oerlaapje inoar foar in part, lykas de taalgebieten dêr’t it om giet. Hoe dan ek is ek Schoonheim har leksikografysk projekt alwer ien dat it om ferskate redenen fertsjinnet om fan de frisistyk yn it each holden te wurden.

As lêste krijt de seksje Underwiis romte, yn twa bydragen, mei as earste in soarte “state-of-the-art”-ikel fan Kees de Bot (dy’t op it alderlêste stuit, sa stiet yn

it Foaropwurd, om in lêzing frege wie, om de koart foar it kongres sa hommels ferstoarne FA-meiwurker Jehannes Ytsma te ferfangen). It is in treflik artikel wurden, dêr't de wichtichste ûndersiken op it stik fan meartaligens yn it ûnderwiis yn neamd en koart gearfette wurde. Dêrby krijt net allinne it ûndersyk fan de lêste tiid syn gerak, mar wurdt ek aardich âlder, mar altiten noch relevant wurk neamd. De Bot ferwurket dy ûndersykskiednis linich yn de behanneling fan in stikmannich stege misferstannen oangeande meartaligens yn it ûnderwiis. De Bot docht dat yn sa'n oantreklike, tagonklike styl dat gjin politikus of beliedsmakker no mear sizze kin dat er gjin maklike tagong hat ta relevante, up-to-date gegevens oer dit tema.

De bondel slút ôf mei it iennichste Ingelsktalige stik, fan Tjeerd de Graaf. De Graaf rapportearret oer wurk dat dien wurdt om âlde lûsdragers dêr't materiaal fan minderheidstalen op stiet, byinoar te bringen en sa knap mooglik te bewarjen en te digitalisearjen. Guon dêrfan binne waaksrollen út it begjin fan de 20e ieu. It konservearjen en digitalisearjen fan sokke skatten is fansels tige wichtich wurk, dat De Graaf yn kontakt brocht hat mei in Japanske ûndersykgroep, dy't âlde waaksrollen fan beskate minderheidstalen út it Russysk-Japanske grinsgebiet bestudearre. Aldergeloks docht de ûndersykgroep net allinne war om de âlde lûsdragers technysk om te wurkjen, mar wurde der ek yn de gebieten sels prikken yn it wurk steld om dy hast útstoarne talen mei taalkursussen fannijs libben yn te blazen. It materiaal dat dêrta nedich is, kin mei op basis fan de âldere opnamen gearstald wurde. Oan de ein leit De Graaf noch út dat der âlde opnamen yn Berlyn bewarre wurde fan Fryskpraters út de earste helte fan de 20e ieu. Dêr sitte ek opnamen by fan pommeranten as Brouwer, Sipma, Wumkes en Folkertsma. Dy kin men dus net allinne altiten noch lêze, mar no dus ek wer hearre.

Philologia Frisica anno 2005 is in moaie bondel wurden, mei in pear mindere mar fral in soad moaie stikken (lykas dy fan Jarich Hoekstra, Corporaal, Moerdijk en De Bot). Oan de ein fan myn besprek soe ik noch kwynt wolle dat ik fyn dat in yndieling yn disciplines, sa't dy yn de lêste twa bondels en ek op de kongressen sels hantearre is, doel hat. Dochs soe ik it moedich fine as foar elts fakgebiet tenei in spesifiker tema foarslein wurdt dat moai oanslút by de wittenskiplike praktyk en it discours, sa't dat yn dizze bondel allinne foar de ôfdieling Letterkunde bard is. Yn de foarrige edysje, dy fan 2003, wurke in neier tematisearjen nei myn betinken hiel aardich, mei de konkrete tema's 'Ferfalskingen', 'Biografy' en 'Sprutsen Taal'. Ditkear hie bygelyks by 'Leksikografy' spesifiker op 'Online-leksikografy' ynset wurde kind: in prachtich, modern en ynternasjonaal relevant tema. Oan de oare kant is it Frysk filologekongres sa't it op 't heden opset is, aardich leechdrompelig, en dêrfandinne hat it ek in wichtige sosjale funksje. It is no in maklike tagong foar de maatskippij ta de wittenskip – en dat lêste is foar de oerlibbingskânsen fan de ynstitúsjonele frisistyk fansels fan grut belang. In tematysk spesifisearjen soe de drompel faaks heger meitsje kinne. Miskien it iene dwaan en it oare net litte?

Hawar, sokke tinzen nimme net wei dat de 17^e jefte fan *Philologia Frisica* foar de frisistyk wer in moaie samling artikels opsmitten hat.

Anne Tjerk Popkema
Grins